

Наукова спадщина К.І. Геренчука в контексті природничих досліджень : збірник матеріалів науково-практичної конференції до 100-річчя від дня народження К.І. Геренчука. – Кам'янець-Подільський, 2005. – С. 142–147.
© Тарасенко М. О., 2005

УДК 598.292.2'524

Мар'ян Тарасенко

Кам'янець-Подільський державний університет

32300, Хмельницька обл., м. Кам'янець-Подільський, вул. Івана Огієнка, 61, тел.: 3-05-13,

факс: 3-07-83

ДО ДЕЯКИХ АСПЕКТІВ БІОЛОГІЇ СОРОКОПУДА СІРОГО (*LANIUS EXCUBITOR*) ТА СОРОКОПУДА ЧОРНОЛОБОГО (*LANIUS MINOR*) В УМОВАХ КАМ'ЯНЕЦЬКОГО ПРИДНІСТРОВ'Я

Ключові слова: сорокопуд терновий, перше гніздування, заміщаюче гніздування, приріст ваги.

В умовах Кам'янецького Придністров'я родина Сорокопудових (*Laniidae*) на гніздуванні представлена трьома видами: сорокопудом терновим (*Lanius collurio*), сорокопудом сірим (*Lanius excubitor*) та сорокопудом чорнолобим (*Lanius minor*). Стан популяції сорокопуда тернового є відносно стабільним, в той час, як стан популяції сорокопуда сірого та сорокопуда чорнолобого є загрозливим. Так, згідно з класифікацією Видів Загальноєвропейської Природоохоронної Значимості (Species of European Conservation Concern, SPECs) сорокопуд сірий є видом, який має несприятливий охоронний статус; включений до II Додатку Бернської конвенції; занесений до Червоної книги України; сорокопуд чорнолобий – вид, що має несприятливий охоронний статус та включений до II Додатку Бернської конвенції [4].

Такий стан популяції вимагає глибокого дослідження вище вказаних видів. Однак, на сьогоднішній день дослідження стану популяції сорокопуда сірого та сорокопуда чорнолобого обмежуються короткими повідомленнями. Публікації в межах Поділля вказують на статус цих видів [2] та поодинокі зустрічі в позагніздовий період [5].

Така обмеженість матеріалу пов'язана з характером поширення птахів, як в межах району дослідження, так і в Україні загалом. Так, для сорокопуда сірого характерний диз'юнктивний ареал поширення [1], що ускладнює спостереження за птахами в гніздовий період. Крім того ареал сорокопуда сірого на Україні обмежений Поліссям, Передкарпаттям та Закарпатською рівниною [8]. На Поділлі цей птах реєструвався, як зимуючий вид [3].

На Поділлі сорокопуд чорнолобий – малочисельний та рідкісний вид, хоча наприкінці 20-х років ХХ століття він був чисельним та звичайним у регіоні [9]. Зниження чисельності

сорокопуда чорнолобого, на Поділлі протягом ХХ століття пов'язане з інтенсифікацією господарської діяльності [6]. Ареал сорокопуда чорнолобого пролягає головним чином у лісостеповій смузі, ландшафт якої зазнав відчутних змін внаслідок окультурення, тому поширення даного виду не рівномірне [7].

Ми проаналізували результати спостережень за сорокопудом сірим та сорокопудом чорнолобим як в гніздовий так і позагніздовий період протягом 2001-2004 рр.

Сорокопуд сірий. В умовах Кам'янецького Придністрв'я сорокопуд сірий в зимовий період тримається у долинах річок, залісених балках, на ділянках чагарникового степу, полезахисних лісосмуг. В якості присади птахи використовують дроти ЛЕП, що тягнуться вздовж автомобільних шляхів та через поля. Так, в зимовий період ми спостерігали сорокопуда сірого на дротах ЛЕП на автошляху Кам'янець-Подільський – Стара Ушиця та

прилягаючих автошляхах, що ведуть до сіл лівого берега р. Дністер: околиці с. Крушанівка та Гораївка (2002 р.), околиці с. Врублівці поблизу МТС (2002 р.), околиці с. Рогізна (2003 р.), околиці с. Слобідка Кульчієвецька (2004 р.). В околиці с. Устя 12 грудня 2004 р. неподалік від МТС спостерігались одночасно два птахи сірого сорокопуда на дротах ЛЕП. Відстань між птахами становила 1,2 км. Неодноразово ми зустрічали сорокопуда сірого в околицях м. Кам'янця-Подільського. Так, цей птах

Фото 1. Сорокопуд сірий. Околиці с. Устя. 16.06.04 р. Фото Тарасенко М.О.

регулярно реєструвався на дачних та городніх ділянках в північних околицях міста (Матвеев, 2003). Нами неодноразово протягом зимового періоду 2002 року сірий сорокопуд спостерігався на межі промислової зони та долини р. Смотрич у мікрорайоні «Жовтневий» на північно-західній околиці міста. Птах тримався на даній території досить довго, остання зустріч птаха відмічена 16 травня 2003 р. Також протягом зимового періоду 2000-2002 рр. сорокопуд сірий в кількості від однієї до трьох осіб зустрічався в степовій балці поблизу с. Зіньківці, на межі західного кордону міста. Неподалік від с. Княгинин у 2002 році сорокопуд сірий спостерігався у полезахисній лісосмузі. 30 березня 2003 р. поблизу дачних ділянок с. Велика Слобідка нам довелося спостерігати сорокопуда сірого на полюванні в умовах кущового степу на березі р. Дністер. Обстеживши територію ми виявили два випадки нашпилювання цвіркуна польового (*Gryllus campestris*) на сухі гілки.

У гніздовий період, у травні 2001 року нами було виявлено гніздо сорокопуда сірого в районі Бакотської затоки. Гніздо знаходилось у лісосмузі у куртині терену, на висоті 2,2 м. Гніздо розміщувалось у центрі куртини, у важко доступному місці. Гніздо являло собою громіздку будівлю, складену з тоненьких гілочок деревних порід. Кінці гілочок стирчали в різні боки, загалом гніздо мало недбалий вигляд. Ківш гнізда був не добудований. Після нашого повторного обстеження гнізда через два тижні воно було порожнє та недобудоване, птахів на гніздовій території виявлено не було.

30 травня 2004 року на виїзді із с. Врублівці біля МТС нами спостерігався виводок сорокопуда сірого, який складався із двох дорослих птахів та трьох зльотків віком 18-20 діб. Птахи тримались у верхній частині акацій на висоті 12-15 м. Дорослі птахи двічі приносили пташенят дрібних гризунів, нашпилювали їх на сухі гілки, відривали шматки та годували пташенят. Поївши, пташенята вместились на сухій гілці, притиснувшись один до одного.

В період з 5 травня до 3 серпня 2004 року на дротах ЛЕП в околиці с. Устя неподалік від МТС нами регулярно спостерігалась пара сорокопуда сірого. Один птах полював на полі засіяному кукурудзою на жуків та гризунів. Під ЛЕП нами були виявлені фрагменти тіл турунів, хрущів, лускунів, а також погадки із фрагментами кістяків гризунів. Другий птах полював за 700-800 м з іншого боку МТС на пасовищі. Гніздо не було виявлено.

Сорокопуд чорнолобий. Нами було встановлено гніздування сорокопуда чорнолобого протягом гніздових сезонів 2002-2004 в околицях с. Баговиця в умовах чагарникового степу.

Фото 2. Сорокопуд чорнолобий на гніздуванні. Чагарниковий степ в околиці с. Баговиця. 13.06.04р. Фото Тарасенко М.О.

Так, 8 липня 2002 року на північних околицях с. Баговиця на приватних присадибних ділянках спостерігались два птаха. За 2,5 км від місця спостереження птахів на північно-західних околицях села було виявлено гніздо сорокопуда чорнолобого, яке знаходилось на кущі глоду на висоті 2,0 м. Пташенята покинули гніздо. В межах гніздової ділянки птахи були відсутні.

8 червня 2003 року на цій же ділянці за 25 м від минулорічного гнізда було виявлено два гнізда сорокопуда чорнолобого. Відстань між гніздами становила 100 м. Гнізда розміщувались на поодиноких, невисоких (3,0 м) кущах глоду в центральній частині на висоті 1,8 та 2,2 м. В першому гнізді було 6 пташенят віком 5-7 діб, в

другому – 6 пташенят віком 4-5 діб. Розміри гнізда: 125x123x105 – 95x75x68. 21 червня пташенята спостерігалися за межами гнізда. Вони тримались в кущах шипшини неподалік від гнізда. 26 липня один молодий птах спостерігався на дротах ЛЕП в 1,3 км від гнізда.

9 квітня 2004 року один птах з'явився на гніздовій території в межах кущового степу в околицях с. Баговиця. 16 квітня 2004 року нами було знайдено махові та рульові пера птаха. 22 травня 2004 року нами була виявлена нова пара сорокопуда чорнолобого. Птахи розпочали будівництво гнізда на маслинці. Гніздо лежало на кінці товстої бокової гілки між тонкими гілками на висоті 3,0 м. 3 червня самка відклала перше яйце. В гнізді було виявлено 4 яйця смарагдового кольору з вінцем із темних плям навколо тупого кінця. Розміри яєць: 24,8 x 18,1; 24,3 x 18,6; 25,2 x 18,5; 26,3 x 17,7; 25,3 x 18,4. 4 пташенят вилупилось 22 червня а одне на добу пізніше – 23 червня.

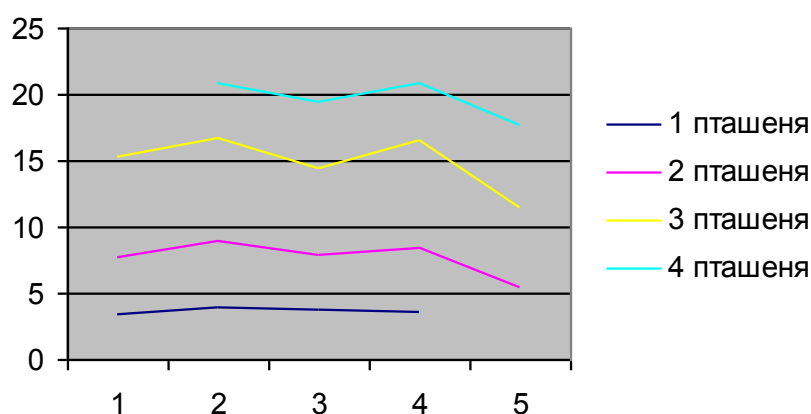

Рис. 1. Динаміка приросту пташенят сорокопуда чорнолобого *Lanius minor*

Нами була простежена динаміка приросту ваги пташенят протягом 8 діб починаючи з першого дня. В середньому добовий приріст складав 7,106 г/добу. Найменший приріст становив 4,422 г/добу, найбільший – 6,181 г/добу. На 7-му та 8-му добу відмічено зниження приросту, що було пов'язане з пониженням температури, сильним вітром та дощем. Слід відзначити, що пташеня з найменшим приростом (№1) на 8 добу в гнізді було відсутнє. На нашу думку це пов'язане із канібалізмом: дорослі птахи згодували найслабше пташеня іншим.

Узагальнюючи результати дослідження слід вказати на те, що останнім часом статус сорокопуда сірого на Поділлі змінився і з 2004 року він є гніздовим птахом, який поселяється в околицях населених пунктів. Сорокопуд чорнолобий, який не реєструвався на гніздуванні з 1929 року [9], починаючи з 2002 року реєструється на гніздуванні регулярно. Однак чисельність птахів, біологія розмноження та характер перебування сорокопуда сірого та

сорокопуда чорнолобого на території Кам'янецького Придністров'я вимагають проведення додаткових досліджень.

Перелік використаних джерел:

1. E. J. M. Hagemeijer and M. J. Blair (Editors). The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. – London: T & A D Poyser, 1997. – 903 s.
2. Матвеев М.Д. Попередній список фауни хребетних НПП «Подільські Товтри» // Природні цінності Національного природного парку «Подільські Товтри». – Кам'янець-Подільський, 1999. – С. 52-86.
3. Микитюк О. ІВА території України: території, важливі для збереження видового різноманіття та кількісного багатства птахів. – К.: СофтАРТ, 1999. – 324 с.
4. Новак В.О. Сорокопуди Хмельницької області // Матеріали III конференції молодих орнітологів України. – Чернівці. – 1998.– С. 112-114.
5. Портенко Л.А. Очерк фауны птиц Подольской губернии // Бюлетень Моск. об-ва испыт. природы. Биол. – 1928. – Т. 37. – Вып. 1-2. – С. 82-204.
6. Татаринев К.А. Фауна хребетних заходу України. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1973. – 232 с.
7. Фесенко Г.В., Бокотей А.А. Птахи фауни України: польовий визначник. – Київ: ТОВ «Новий друк», 2002. – 416 с.
8. Храчевич В.П. Матеріали по орнітофауні західних округ України // Зап. Кам'янець-Подільського науково-дослідної кафедри. – Кам'янець-Подільський, 1929. – Т. 1. – С. 5-43.

M.O. Tarasenko. Some features of biology Great Grey Shrike and Lesser Grey Shrike in conditions of Kam'ianetske Pridnistrov'ia. State university Kam'yanets-Podilsciy. In conditions Kam'ianetske Pridnistrov'ia Great Grey Shrike in the winter period stays in the bush of steppe, wood strips keeps, in valleys of the rivers and wood beams. During nested Great Grey Shrike meets near human settlements and wood strips. Hunts for mice and insects on fields. Lesser Grey Shrike twists jacks in conditions a bush of steppe on a bush and low trees.

Key words: *Great Grey Shrike, Lesser Grey Shrike, the winter period, during nested.*